

ХРИСТО СМИРНЕНСКИ — ТВОРЧЕСКИ ПЪТ

Пантелей Зарев

В българската поезия ранната смърт на творците е едно знамение за нещо голямо, наченато, но прекършено от живота и условията. Ботев си отива на 27 години и оставя огромното си по значение дело неизведено съвсем докрай. Дебелянов загива 28-годишен и ни завещава своето зряло творчество, класически завършено, но незавършено като жизнена биография. Смирненски си отива още по-млад и оставя да се развива след него големият поврат в литературата ни, чието начало той поставя.

У Смирненски се съсредоточават всички постижения на традицията, но равновесно положение с предходното не се създава. То се отрича, отхвърля се като отживяло и минало и художествеността се тегли напред, към новите тенденции, които животът тепърва ще развива. Младият поет събира у себе си като фокус постиженията на голямата ни литература. Той излиза от Ботев и Вазов — помалко от тяхната национална и социална тематика, повече от ритмичните и композиционните им особености. Близко му е поколението на поетите символисти, което навлезе надълбоко в незримия психологически свят, в тайните на духовното. Това поколение поети превърна словесните звукове в музика и създаде една нова поезия, великолепна технически. Всичко това Смирненски усвои, и изпълзува, и все пак го и отрече. Той не само отрази грубата действителност на работническото битие, но насочи изобщо поезията ни към нова социална, морална и естетическа проблематика — и с художествените си видения, и отчасти с поетичната си техника. Израсъл върху традицията, Смирненски отрече громките одобрения било на Вазовата патриотична и социална лирика, било на символизма. Големите завоевания в българската поезия от Иван Вазов и Кирил Христов, от Пею Яворов и Пенчо Славейков до Димчо Дебелянов и Николай Лилиев не го смутиха и не му попречиха да тръгне по своя нов оригинален път.

Смирненски бе ново явление за литературата ни като дете на българския пролетариат. Той бе поетът на бурните години, настъпили след Октомврийската революция и по времето след Първата световна война. В стиховете му от 1920 г. насетне прозвучаха надеждата и окриленото борческо въодушевление на хората от крайните градски квартали. Младият писател се сливаше духовно вече с друг народ от онзи, който познаваха предходниците му, даже и пролетарските писатели като Георги Кирков и Димитър Полянов. Тяхното художествено мислене, реализирано в жест, психологичност, ритъм и интонация, не бе достатъчно, за да се изрази новата динамична действителност. Те не бяха вече нейни психолози. Тази литературна мисия се падна на родения в Кукуш, прекарал там детството си поет, изживял по-късно юношеството и младостта си в „свободна“ България, главно в София. Наистина какво можеха да означават за настъпилото ново напрежение на борбата абстрактните призови на Димитър Полянов или обра-

зите на полуетнасти и полуроботици на Георги Кирков? Излязъл от българското битие, Смирненски бе нещо съвсем различно от онова, което е била българската литература преди него. Той дължи голямото си значение освен на времето си и на своя изключителен, бих добавил, магьоснически талант. Границите на неговото дарование могат да се очертаят в твърде широки параметри. Ту весело, лукаво, ту свенливо усмихнатият младеж е притежавал духовна пригоденост да вижда твърде много наоколо си. Оттук и обилната битова конкретност в неговото творчество. Той е могъл да насочва въображението и чувствата си и в по-горните сфери, отгдето идват пророческите обобщения и грандиозните визиони в поезията му. Смирненски не бе завършен изведнъж, а претърпя сложно и богато развитие и тъкмо то представлява особен интерес. При това касае се не до дати и отделни произведения, а до психологически състояния, временно само закотвени към един тип правдоподобност.

*

Смирненски започва с критически, реалистични творби, но още с тях се отделя от традицията, противопоставя ѝ се. Това се вижда най-добре в неговото пародирание на предходната поезия, т. е. в ироничната ѝ оценка. А след това — и в социалната му тематика. Един нов, освежителен елемент се усеща във всяка още ранна творба, писана от 1915 до 1919 г. от кукушанчето, емигрирало от „турска“ тогава Македония и приспособило се напълно към градската атмосфера на столицата. Едни от силните му черти са хуморът и остроумното осмиване. Смирненски отрано притежава този рядък дар да вижда баналното в живота, да забелязва нарушеното равновесие, кръстосването на сили, които се борят не безупречно. И то тъкмо в градска действителност, неоткривана за литературата ни преди него. В нови психологически състояния изплува тази действителност — оттук и пародирането (отричането чрез осмиващо подражаване) на старата поезия с характерната за нея духовно-морална атмосфера. С рядка изтънченост на хумора поетът се смее над градски нрави, отбулва трагизма в подтекста им, поставя ги под контролното съмнение на смеха си. Неговият чист и звучен смях рядко изпепелява, повече освежава чувствата като спасителен излаз от тъжното битие на житейското всекидневие през войната.

Ранният още Смирненски леко навлезе в областта на сложни психологически драми. Но ги рисува все с комичен оттенък. Надниква в тайните на онази всечовешка война, която се води в обществото, долавя в нея и нещо временно, текущо, и нещо трайно, общочовешко. Умело събира в своята хумористична кошница погребани илюзии, провалени кумири, обезценени добродетели. И всичко това гарнира с образа на трагично-комичното. Животът не предлага нищо трайно, нищо велико, нищо възвишено, но поетът вече умее да се любува на красотата, с която сам възсъздава всеобщата житейска баналност. Той открива великолеπιето в художествената си форма и се стреми към него. То е своеобразна срещу положност на отрицателното, негова равновесна сила. Това осъзнаване на естетическата мощ на образа — и когато се рисува баналното и смешното — извиква възторзи у поета, изпълва го с творческа наслада. Смирненски бе заел нещо от преклонението пред красивото и изящното, което бе станало до голяма степен духовната същина на някои български символисти като Димчо Дебелянов например. Като Дебелянов именно и Смирненски обичаше красотата на формата и тази му обич преливаше естествено в творческите изобретения на неговия весел дух. Вглеждайки се в грозното, смешното, жалко-трагичното, което анализираше идеали и ценности, поетът го оживяваше с художествената изисканост на поезията си, в която се усеща „естетизмът“ му и се долавя неговата неконвенционална поетичност. И то — в хумористично творчество. И то — от младеж без

особена култура още, без продължителна школовка у големи майстори и без подробно, изтънчено познаване на световната литература.

Смирненски пародира старата ни поезия отрано, но не нарочно и съзнателно. По някакъв дълбоки, вътрешни подбуди на таланта си се стреми като че ли да пресече по-нататък нейното влияние и да отклони литературното движение към новото психологическо съдържание на градския бит. Ето едно от стихотворенията му още от 1915 г., написано от поетично „наивния“ седемнайсетгодишен младеж:

Когато бях в школото
и в чина си седах,
далеч бях от теглото,
щастлив и весел бях!

Все в тоя тон продължава стихотворението — за отминалото безгрижие, за смешното и щастливото в толкова противоположното сега на Вазовата идилия и на Вазовите идеали градско битие:

Щом пукнеше зората
пробуждах се от сън,
напусках аз кревата
и бързах за навън.

Пародия на Вазовото стихотворение „Овчар“. Героят на Смирненски е поседявал в клас, но повечето време е бивал в „Борисовата градина“ — всред безгрижната атмосфера на градски безпаричен щастливец, бохем-пройдоха.

Отрано стихът на Смирненски е звучен, ясен, без запъване, без неточни думи и неточни ударения. В този стих е заключена и дързостта на поета, използвал класическото стихотворение на Вазов, но принизил с веселата и безгрижна тема неговите традиционни стъйности. Отрано веселят Смирненски не поглежда с пренебрежение на житейски трагичното, даже и когато го взима на подсмив. Той започва с критическо отношение към съвременността и с критична преценка на тематиката на предишната литература. И то главно като я пародира, осмива.

Ето и друго негово стихотворение вече от 1916 г., в което възсъздава образа пак на безпаричния бохема, но някои черти на героя подсещат сега за „Чудак“ на Яворов:

Обърнал на палтото си яката,
дълбоко пхнал в джобове ръце,
с одърпани сандали на краката,
той скиташе с намръщено лице.

Нашият поет не рисува една възвишена личност, по лермонтовски приневолена от индивидуалистичната си изнемога. Неговият герой е весел, бездомен „босияк“, бохем и скитник, когото не занимават сериозните начала в живота. Той, този герой, вижда в мечтите си възможен заем, някакво наследство, някаква лотария, някаква загубена кесия, за да излезе така от тъжната си орис на отвергнат от живота „дух“. Комичният литературен персонаж на Смирненски се прехласва в любовни авантюри, които завършват злополучно, мислещ за „въздушни работи“, т. е. за приказни богатства и блага, които никога не ще намери. Но тъкмо в тази весело-комична участ е правдоподобната критика на сериозната и жестока действителност. Повечето от произведенията с аналогична тема са печатани в „К'во да е“ и „Българан“ с подпка Ведбал.

В пародията и в осмиването ранният Смирненски следваше голямата традиция на веселния хумор от „Българан“, създаван от началото на века. Традиция, продължена по-късно от втория „Българан“. (Първият е от 1904 с редактори Александър Божинов, Александър Балабанов и Елин Пелин, вторият е от 1916 г. с редактори Александър Божинов, Димитър Подвързачов и Райко Алексиев. През 1918 г. и Смирненски участва в редактирането на „Българан“.) В тези издания се проявиха някои от чертите, отличаващи българския хумор от началото

на века до Първата световна война: доста изтънчена вече ирония, политическо остроумие, остър протест и срещу личния режим на Фердинанд, и срещу посредствеността и невежеството. В тях се вижда пробуждането на личност, която осмива сега домораслите ценности, принизеното разбиране на морала, съпротивлява се на първичността и наивитета с мисълта за един културен възход. Но за разлика от българановци Смирненски вля ново социално съдържание в хумористичната ни поезия. Той критикува войната и войнолюбците, съчувствува на народното страдание, поддържа една хигиена на личността и обществото чрез жизненост и оптимистичен стил на своя хумор.

Близостта на Смирненски до символизма може да се обясни със силното още влияние на това литературно направление. Но и в първите стихотворения на Смирненски често зад символистичната образност и лирично-миньорното чувство се долавяха обществена значимост и отклик на въпроси на съвременността. Поетът пишеше не само лични, интимни, любовни стихове, в които се излива в образ копненето по жената, жадувана и далечна, но и такива за реалната и жива тъга на хората, понесли тежестите на войната. В стихотворението „Хризантеми“ например трепва тъгата на девойката пред цъфналите градински цветя, спомнила си убития любим във войната. Особено характерно за този лирично-критичен стил е стихотворението „Покупка за празниците“. По своята форма то пародира стихотворението „Сантиментален разговор“ на Верлен, известно у нас по превод на Гео Милев. Но разговорът не се води между влюбените в парка, а на пазара, предлагащ на детето съблазнителни предпразнични подаръци, които бащата не може да купи:

— Не струват те, синко! Виж семчици бели,
хем същите, дето и вчера ти взех!

В тия първи творби още Смирненски вижда социалните недъзи и дава израз на своята критическа оценка. Очертава се вече автор, който не се затваря в тесния, личен свят на своите изживявания, а се вглежда в живота и реагира срещу социалните контрасти в него. Когато се прочетат десетината му „символистични“ стихотворения, писани между 1917 и 1920 г., долавя се как в тях се бори тематиката на символизма с нейното абстрактно и чуждо на живота интимно изживяване с познанието на поета, почерпано от реалната околна действителност, от живота на близките социални низини на големия град. А тъжната му биография помага на критичното му творчество.

Младият човек, заплелен от поезията, с обаятелно чувство за красивото, майстор да превръща стиха в музика, да забелязва смешното, баналното, трагичното във всекидневното, ходи от редакция на редакция и разнося стихотворенията си, приемани веднага. Той е помощник в бащината си сладкарска работилница, безгрижен, но беден ученик в техническото училище, по-късно е „по-нависоко“ — юнкер, муштрован в дълги тъпи часове, но все пак запазил у себе си хумора на веселото дете на булевардите. Водушевява се от комичните си сюжети, живее в литературата чрез тях и през 1918 г. отпечатва и първата си книга „Разнокалибренни въздишки в стихове и проза“, номер от хумористична библиотека, издание на печатница „Гутенберг“. Той даже редактира хумористичното списание „Смях и съзли“ сам. Литературното му име е вече познато — Ведбал. Христо Смирненски — Христо Измирлиев — още не съществува. В ранната му хумористична поезия се забелязва по нещо от бъдещата му духовност, но то още не е негова характерност. Главното му качество е все това: да се вглежда в близката, в обкръжаващата го среда и да извлича от нейното неизчерпаемо богатство многообразни весело-тъжни мотиви и теми. Друга негова способност е бързото и леко овладяване на формата, умението да създава свой музикален стих и да употребява свежо думата, да намира неочакван ефект на словесна звучност и действие

ност. Римите му отсега са богати и изненадващи. Отсега създава специфичен хумористичен жанр в лириката, в който лекото, забавното, хумористично-веселото ни внушава някакво неочаквано обобщение, дълбоко етичен и философски смисъл, обясняващ човешкото битие. Този негов жанр се ражда и във вицовете му. Това е стил на обикновените му всекидневни отношения с хората, неговото весело дружелюбие, през което преминават мигновени преценки за дълбокото и значителното в живота. В тия години се чувствава поет на веселата и тъжна бохема и малкото му моливче, налице всякога в джоба, с лекота лее стихове, върху каквато му попадне хартия — без тшеславие, без показност. Заслужава да се отбележи, че на тези ранни стихотворения са присъщи повече скръбта и болката, а не меланхолията. Неговото жизнерадостно чувство отстъпва понякога пред пристъпите на истинска и силна скръб, но той не се поддава на трайна и дълбока депресия, тъй като вярата в по-доброто е трайна, а у него господства и едно философско разбиране за дреболиите и за неизбежните драми на живота.

Смирненски изживява младостта си бързо и неудържимо. Той е участник в редактиране на вестници. Той е във военното училище, гдето обаче не може да понася „марсовата слава“. Това е вече край на Първата европейска война и началото на големите социални битки, очертани от сиянието на Октомврийската революция. След военното училище той известно време студентства (право) и „бохемства“ — нещо, което намира отражение в сатиричната му лирика и фейлетоните. Най-хубавите му години преминават в оптимистична бедност, в писане на шеговити стихотворения из хумористични вестници. Но във веселото и забавното има вече и нещо много сериозно. Като сатирик Смирненски отправя стрелите си срещу погромниците на България, срещу Кобургската династия и нейните крепители, срещу овълчената българска буржоазия, срещу военната и банкерска бюрокрация, срещу всички врагове на народа, доведен от своите доброжелатели до тоягата на просяка. Като патриот той стои срещу гробокопателите на страната — безогледните политически вълхви, кукли в ръцете на коронованата „особа“, предатели патриотари, управническа камарила, развратена, егоистична, готова да се продаде всекому:

Кирчо иска автомобил да си вземе,
а Бобевски сметки прави пък след време
да наеме или да си купи нейде дача.
Дири се във таз задача:
за целта на тези хора колко рими
и ура, напред на нож им са необходими.

Смирненски изтупва праха от извехтялата бутафория на политическия ни живот и надниква зад кулисите — там е истинското светопредставление:

Дипломати, магистрати,
короновани глави,
кърви, бомби, атентати —
всичко с маска е, уви:
цялата таз пъстра гледка
е една гигантска сметка. . .

В неговите стихове се мяркат все повече политически лица, просветват тук-там имената и на български величия, съсипали народа, и на световни политически знаменитости — Уилсон, Лойд Джордж, Клемансо.

Всичко това наред с голямото и неоспоримо качество да надниква в обикновената житейска мелодрама, да чувствава в цялата ѝ пластичност всекидневността на улицата и да осмива весело тогавашните ѝ нрави.

В неговото сърце се сгъстява някаква болка, в ума му броди мисълта за явно несправедливи несъответствия. Но всичко това не е канализирано от една велика идея. Веселата и пламтяща душа на младежа е още в света на старото и вчерашното — макар и да го е отрекла в себе си и да търси вече нови форми за нови ху-

дожествени идеи. Такъв е Смирненски до края на войната. И даже през първата година след нея, докато сам се очиства от лепките на своето минало и преминава към по-друг поетичен език.

*

Преди да беше прозвучал гласът на поета-революционер, се бе натрупало обилно хумористично творчество. То изпълва един огромен том. Почти не е изследвано, тъй като мощната, смелата и гневната революционна музика на поезията на Смирненски го засенчва. Привично е да се асоциира творчеството на Смирненски с лирика, в която се разлюляват тежките основи на робския свят, гърмят железата, увиснали по протежати към слънцето ръце, движат се огромни тълпи, изгарят борци на кладата на революцията. Такава бе по-късната поезия на този изравняващ се само с Ботева поет-визионер, предусетил последния шум на грандиозната класова битка, доловил победния вик на пролетариата и сам жадуващ с цялото си сърце да умре в борбата и да пребъде в нея.

Но ето че преди появата на това творчество, свързано и с някои житейски обстоятелства, Смирненски имаше изострен слух за текущото около него, за забавното в комичните му превъплъщения. Почти цялата 1919 година, през която поетът се намира пред прага на своето преображение от хуморист в революционен писател, е запълнена със съчиняване на хумористични стихотворения. В тях изплуват дисхармониите на живота, чуват се меките и сладки гласове на любовната муза, трептят златни тонове и лъчи, като че ли се усеща пейзажът на традиционното сантиментално романтично изкуство, но вече пародирано, вече доставящо наслада по друг начин, тъй като стонове и въздишки са примесени и с лек присмех. През тази година Смирненски като че най-вече се учеше да вижда реалността, да я следи в сложните ѝ зигзаги, да я улавя точно в разните ѝ бои и рязко да пародира старото изкуство, като внася в неговите гами злободневието на деня. Едно от стихотворенията му започва с подчертано лично отношение към житейски конкретната всекидневност:

Над мене, пред мене, налево, надесно
и даже отзад
незрима ръка наредила чудесно
отбран и величествен свят. . .

Този отбран свят привлича всекиминутно вниманието. Той държи в плен въображението. Той го вълнува с весело комичните си страни. Той го забавлява, поглъща и отблъсква. В него, сред безметежното и сладко еснафското, прозират тъжни социални истини. Обикнатата тема на Смирненски е любовта. Почти всяко негово любовно стихотворение носи някакъв отпечатък на галантна забавност, на изиящен жест. Но през премрежените погледи проблясват някакви зловни искрици на болка, на тъга, на широк комизъм. Поетът вмъква политиката в любовта. В стихотворението „Злободневка“ се обръща с въпрос към госпожицата, чиито очи го гледат с тревога:

Кажете, моля ви, за бога;
недейте бива толкоз строга,
тук има нещо. . . то личи!

И следва по-нататък:

Не съм виновен за погрома,
защото фронт шо е не знам,
а щом започна се кръгома
при Добро-поле, аз бях дома
и всичко туй узнах едвам.

Под Радославова команда
не съм в гешефти затлъстял,
не съм подкрепял Фердинанда,
не съм вършил и контрабанда,
а мирно, честно съм живял.

Веднъж извършил съм, не крия,
кат контрабанда нещо аз:
задигнах си от вашта шия
целувки две на вересия,
но върнахте си ги тогиз.

Смирненски пише и много любовни стихотворения, в които има някаква интимна драма, изживян сантиментален блян. Но и в тези стихотворения нахлуват пенливите приливи на хумора. И те — при привидно най-сериозния им смисъл — завършват с някаква актуализирана комичност. В „Есенни листа“ през най-сериозния, лирично-сантиментален тон на болка и обич преминава лекият, весел полъх:

В душа ми цвеля
посред есента
за тебе цъфтят.

За тебе са те,
за тебе, дете,
ела набери.

А после със тях
без свян и без грях
ти друг надари.

Това е в същност пак леко завоалирана пародия на традиционната любовна лирика с нейните илюзии. Вкусваме от тръпната сладост на миналото и изведнъж усещаме обикновено житейското, реалния човешки смисъл на любовните отношения — изневярата, лъжата или двуличността. Намесват се неща по-иначе философски и поетични от вече познатата любовна галантност и любовна тъга. Оказал се в компанията на интимно-сантименталните поети от миналото, Смирненски избухва във весел смях, и то всред въздишки и нервни любовни тръпки. Особено е приятно на нашия поет да види в любовта баналното, да посочи едно подозрително щастие или да намекне за крадени еротични удоволствия, които свенливо се кичат с невинност. Той развява воалите и на сантиментализма в поезията, и на възвишената любовна игра, водена в живота.

Някои стихотворения по форма и по поетическо облекло са напълно издържани в традицията на символистичната, изобщо на декадентската поезия. Авторът си служи с образи, с езиков материал и дори с форми на стиха, характерни за декадентски условното поетично мислене, но цели все своята особена ефективност. Той след възвисителната тирада ще ни свали изведнъж на земята, ще ни постави изведнъж в реално-политическата, социално-битовата всекидневност и с нея тъкмо ще създаде и забавната привлекателност на произведението. Стихотворението „На книга“ (1918) започва така:

Отнел бих пурпурната тога
на бавно гаснещия ден.
От ярък ореол на бога
лъчи бих грабнал, без тревога —
но ти не искаш дар от мен! . .

Залутан в дълбините сини,
бих сбирал бисери веден.
Броящ из райските градини,
бих късал сочни мандарини, —
но ти не искаш дар от мен! . .

И накрая след дълги изброявания на обещания в духа на трубадурската любовна лирика и на нейните символистични вариации по-късно, стихотворението завършва така с „шега“:

Но шо царкинята не вдига
очи от своя мал чепик?
Дали туй всичко ѝ не стига
или не знай, че аз на книга
съм страшно щедър и велик?

И тъжна, и весела шега, от която се вижда, че поетът няма какво да даде въпреки бляновете си. Хумористичните стихотворения от този род имат две композиционни части: едната е в лиричната изповед, в сантиментално-любовната песен с декадентски изтънчена перспективност, с разточително словоизлияние и другата — в ефектно комичния обрат, в преобръщането на лиричното съдържание в нещо друго, нещо, което е житейски повседневно, обикновено, реално и земно като здравата мярка на действителността, в която се е движил сладкарският работник и веселият журналист-студент и бохема. Впечатлението от стихотворението е сложно: въвлечени от потока на възвеличителната песен, ние сме брълнати от вятъра на реалността. И то твърде весело. Подмамани от образи и символи, които много обещават, паднали сме на земята, за да се посмеем и над себе си, и на нещо коварно и измамно в собствените ни мечти.

Много от тия стихотворения на Ведбал—Измирлиев изглеждат написани в духа на оная хумористична лирика, която се създаваше до Първата световна война. Но не. В неговото творчество е отразена и нова чувствителност. То е много по-близо до конфликтите на живота, отколкото предишната хумористична лирика, особено като образ на големия град. До предишните хубави образи Смирненски се приближава предимно чрез формата, като и тук запазва свежа оригиналност. Хубав цвят на хумористичните творби от миналото е политико-сатиричното стихотворение на Дебелянов „Орден“. В него имаме една приказна действителност като в „На книга“ на Смирненски. С образи от рицарско-трубадурската поезия се рисува изобличително текуща съвременна действителност. В стихотворението „На книга“ представите за царкинята, за пурпурната тога и за бисерите, които героят би събирал, условно подменят действителността, както царят, пиршествената зала и рицарският реквизит в „Орден“ — политическата обстановка в България. Но Смирненски е повече шеговит. Повече преобръща отвлеченото освен в сатира и във весел присмех. Под мантията на изящната образност се разкрива житейски обикновеното, прозякно смешното. Така се получават сложни духовни съпоставки между високото и сатиричното, житейски обикновеното, забавното, весело-задържащото, изкусно извисената лирическа форма. Най-голямото чудо в тия творби е въображението и изумителното остроумие на Смирненски. Той умее всякога да наруши равновесното положение, да промени обстановката и да я покаже откъм комично-ефектната ѝ страна. Умее да изяви своята опозиционност, да скандализира общоприетото с динамизма на изключителната си находчивост. Привидно безупречен в любезностите, галантен, той ловко извежда и някаква трагична мъдрост, и някаква банална житейска истина, занимателна и мъничко, още съвсем мъничко, страшна през звучния смех. Внущението на стилно-езиковите форми и патетиката на символистично-декадентската поезия веднага се стопяват, щом ги докоснат реалността и живата комична тръпка на топлото човешко сърце на хумориста. Вижте само заглавията на неговите стихове: „Акростих“, „Априлски амуристия“, „Принц безпаричен“ — всичко това напомня старата галантно-бохемска поезия и е твърде злободневно, съвременно.

В стихотворения като „Великогрешним гешефтарам“ Смирненски пародира декадентския стих, но така, че се чуват гласът на събитията и гласът на улицата.

Поетът има стихотворения, в които, освен че снизява формите и съдържа нието на поезията, господствувала у нас до Първата световна война, но осмива и най-характерното за нея — индивидуализма. Такова е стихотворението „Ницше, котарак и папагал“. В него се разказва как млад папагал се напал някъде с ницшеанство, назовал се свръхпапагал, мечтал да разруши скверната вселена. Но за беля попаднал в лапите на котарака и от мечтите му не останала следа.

Голяма част от хумористичните стихотворения на Смирненски имат битови сюжети и съответна реалистично-представна подоснова. Комичното извира от реална ситуация, а сравненията и лексиката зависят пряко от нея. Но по-често комичното е усложнено било от традиционна литературна изразност, било от авторови намеци. Те ни препращат непрекъснато към съвременната действителност, засилват психологическото детайлиране на политически ситуации и на лица. Ето „Отворено писмо до господин полковника Василий дер Радшайн, т. е. Васил Радославов:

Гут морген, либерални, където и да дрeмеш,
над блясъка вълшебен на златния метал,
аз вярвам с благодарност писмото да приемеш,
защото знам, че вехнеш поломен от печал,
защото знам как любиш Българийка зелена —
незрееща ни в есен, ни в зима настървена,
макар че ти навярно си доста пожелтял
от своя идеал.

Тук „блясъкът вълшебен“, „вехнец поломен от печал“, „незрееща ни в есен, ни в зима настървена“ са все образи, напояващи реквизита на символизма. Но цялата комичност на приветствието се оголва изведнъж с това „доста пожелтял“ (т. е. позлатен) от своя идеал. Още повече богати с намеци стават стихотворенията, в които се пародира чужда или диалектна реч, битово разговорна и улична реч. Често двойствен смисъл добиват политически понятия например в любовно стихотворение: „амнистия“, „закон“ и т. н.

В сатириите си Смирненски използва иносказанието — то става подчертан елемент на психологическата характеристика. При това то влияе и на съдържанието, и на формата. Иносказанието у Смирненски не е като у творци на баснята. То не остава трайно свързано със сюжета, а иска само отгатване от въображението, то е само бърз намек, който веднага се преобръща във вица и шегата. Това е специфично комично иносказание. То съпътствува реалността, подменя я леко, размества местата на стойностите в нея. Така е например в „Телефонен разговор с полковник Василий Радославов“. С ловки намеци и удивително познаване на политическата действителност авторът ту не забелязва, ту сменя разните маски на Радославов. Лукавството и тънката ирония се скриват в противоречието между слова и дела. Поетът се вживява в чувствата и претенциите на български и чужди политици и весело се смее над тях. Той обича да повдига внимателно, като че с два пръста завесата на техните фалшиви добродетели и ги показва в неочаквани положения и пози.

В сравненията и похватите му бликат неговата жизнена духовност, радостната му връзка с живота. И пряката, и непряката му реч е преизобилна с възприети от народа, комични по смисъл чуждици: турцизми, русизми, галицизми. Често си служи със звукоподражателни думи и частици: ха-ха, хи-хи, хоп, пляс и т. н. Интимните умалителни също са използвани за изтръгване на непринуден смях — при хумористични положения или при „тъжни“ самопризнания на героите. Всичко това и разява добродушна, сърдечна близост до обикновения, до живия народ и неговия речник. И оригиналността е в съжителството на високата поетическа лексика на символизма с тази простичка и хитричка пародия на живата, житейска всекидневност.

Авторът сполучливо е събрал народна реч и високи поетични традиции. Той съперничи на Алеко Константинов в приближаването си до езика на простолюдието и същевременно придава на речта си поетичен блясък, идващ от художествените завети и на Пенчо Славейков, и на Яворов, и на Димчо Дебелянов и Лилиев. Така в словото му се създава общобългарски народен тип и на интелигент, и на стилист на простотията и жаргона. Органичността на това единство не затъмнява художествените достойнства, не принижавя изразителността. Защото Смирненски всякога държи за чистотата на формата, за живото поетично въздействие на словото и мимиката. Някакво жизнерадостно веселие го обхваща при пародиране на чужда реч. То идва все от неговото влечение към комичното, от чувството му за оная особена отсянка, която създава чуждата дума. В „Къор Хасан във Версайд“ цялата психологично-комична ситуация е създадена чрез турцизмите:

Колай геле, чорбаджилар! На конференция
от Стамбул чак,
по даден знак
пристигам с бир кючук парче претенция.
Признавам, моя милост доста позагази я
почти навред:
немах късмет
нито в Европата, нито из Азия.
Затуй разбирам, хелбете, че в гюрюлтията
отиде зян
бизим юрган
и чергата на Ганьо бей — комшията.

Да не четем по-нататък. И в цитираното само изпъкват веднага и познат турски характер с неговата консервативна неподвижност, и политическа обстановка, злополучна за „Ганьо бей“. Турцизмите не заливат само стихотворението — те му придават хумористичния тон. Като всички големи комици Смирненски е майстор в подражанието, в мимическите изпълнения — външни, физически и духовни. Той може да се нагласи така, че всякога да преповтори чуждия свят, да попадне точно в любимия израз на героя и на характерната му езикова поза. И да запази дистанцията на своята индивидуална езикова оценка. Смирненски не създава общи типове чужда душевност. Ако беше така, би бил твърде беден като поет на комичното. Той улавя цялата разнообразна хубост и интимност на чуждия комичен жест, на езиковата поза и ги пародира с онези особени думи, в които се запазват и индивидуалността, и общият характер. Така неговите стилистични похвати са подчинени на разнообразието. Самият автор подражава различни видове душевни нагласи. Може да говори от първо лице като „сериозен“ проповедник на морал и да създаде така едновременно два характера: на говорителя, т. е. на проповедника, и на обекта, към когото е насочена проповедта. Може да се представи като сантиментален любовник, чиято лична изповед е все пак нещо непокриващо се напълно с личността на поета. Тия различни превъплъщения, това отделяне даже на трети герой — междинен между автора и героя на стихотворението — създава многопластовото психологическо богатство на стихотворението. Много често използва реч от първо лице за динамично превъплътяване на няколко характера:

— Аз съм странник неприютен,
аз съм беден пилигрим,
мойат замък е порутен
и блуждая аз залутан
в облаци, мъгли и дим

Този пилигрим се обръща към нея, избранницата, с молба да разтвори сърдечните си двери, като бледолика монахиня да го прибере в свещената килия. Ето отговора, който преобръща сериозната ситуация в комична:

— Ще отворя аз вратите,
чувам скръбни ви романс,
но познавайки певците,
искам да ми заплатите
наема си във аванс.

Тук изпъкват едновременно няколко образа: и на наивния певец, и на весело-практичната „монахиня“, и на автора, могъл да обедини поетичното и прозаичното в лирично-комичното си обобщение.

Българската литература познава малко автори-хумористи, били толкова близо до всекидневно житейското, до препълнената с хумористични конфликти действителност. Малко автори у нас до, пък и след Смирненски са притежавали веселото и тъжно дарование на Хайне да сплитат „високата образност“ с всекидневно-житейското. Преди да пише своите възхвалени революционни оди, своите жертвени песни, посветени на революцията, своите грандиозно величави химни на борбата, този поет е бил толкова близко до житейската проза, че може да му съперничи само Алеко Константинов. Ако не бе намерил другия път — трагично-героичното възвеличаване на революцията, — щеше да се развива като един от най-големите майстори на комичното и на неговата банална и величава претенциозност.

Особено оригинални са стихотворенията, в които възпява с отсянка на комизъм любовта, дребните измени, дребните житейски интереси, препречени пред чувството, различните сезонни настроения и неудовлетворени копнежи на старите моми. Любовта в неговото творчество е не само реален жизнен факт, комична ситуация, а и нещо повече. Тя е проява на жизнеността на народа ни. Тя е изведена от автора до нещо същностно в човешкото битие. Леко закачливото преувеличение в повечето любовни стихотворения е насочено срещу говорителя лирически герой. Откроява се образът на бохемата, на безпаричния бедняк, социален тип, свързан духовно с покрайнините на София, който весело-скръбно се шегува със себе си. Това са творби, изпети за жизнерадостта на любовта и за ненавистта към бедността и нещастията, които придружават и младостта, и любовта. През весело-комичното прозира едно особено философско съдържание, изразено не книжно, като знание, получено от другите, а като човешки опит.

Поетът умее да отдели в блудкавия и пъпlesh възден маскаррад онова, което е и трагично, и забавно многоцветно. Той долавя чужди мечти, надежди, грейнали в сърцето, подслушва изповеди за временно блаженство и за скръб, причинена от призрачността на жадуваното. За него градът е „легенда незнйна“, в която всяка дума е „поема безкрайна“. Тази поема разказват мрачните покрайнини, разказва я нощното дишане на големия град:

И нейните стихове шъпне ношта,
а всеки стих обич е, мъка и тайна,
а всеки стих сън е и скръбен надслов. ..

Поетът използва вълшебната стройност на речта, за да ни потопи в атмосферата на едно настроение. Стихотворението „Под ритъма на коледетата“ е изградено изцяло върху римовите съзвучия: тренът трака своето „тики так“ и се появяват комични по функция римови отзвучавания като „мерак“, „наросен мак“, „котарак“, „даяк“, „дъртак“, „крак“, „мрак“ и „ахмак“. Всяко това обрамчва ритмично и звуково малкия флирт във вагона, за който се разказва: флирт на пестро-оката „мадам Мери“, чийто съпруг дреме блажено. Във всяко стихотворение на Смирненски хумористичният слог отговаря на настроението, очертава го с подходящи стилини похвати.

Разбира се, главно в хумористичната проза и поезия на Смирненски не са любовните ситуации, а политиката. Тя пронизва творчеството му, отекващо на динамичните конфликти и всевъзможните събития на съвременността. Поли-

тиката прониква — като критика на съвременността — даже любовната му хумористична лирика. Той е смайващо остроумен в невероятните превращения на „сериозната“ метафора в политическа всекидневност. Може да пише цяло любовно стихотворение с политически термини: „мобилизация“, „тактика“, може да вмъкне в него разговор било за Радославов, било за Клемансо. Границите на „чистата“ поезия и на политиката у него се сливат, едното дифузира в другото. Неговото и весело, и тъжно сърце е в непрекъсната въртележка на обществените недъзи: фалирали политици, които още стоят на сцената и държат властта, шарлатани-патриоти и търговци, тъжни образи на улични жени, чието нещастие затрогва. Смирненски прилича в тази своя поезия на двама световни майстори — на Хайне и Беранже. Белински беше писал за Беранже: „Беранже е цар на френската поезия, най-тържествената и свободната ѝ проява: в неговата песен има и шега, и острота, и любов, и вино, и политика, и всред всичко това като че ли внезапно и неочаквано проблясва и някоя човешка мисъл, просветва дълбоко или възторжено чувство, и всичко е проникнато с веселост от цяла душа, с някаква забравя на самия себе си в една минута, с някаква... пиршествена безгрижност. У него политиката е поезия, а поезията политика, у него животът е поезия, а поезията живот“ (В. Г. Белински, Съчинения, т. I, стр. 254, 1948). И Смирненски е някакъв малък цар с пирществена безгрижност в поезията, в която има и шега, и острота, и любов, и бохемски настроения, и сериозна и дълбока политика. Много сериозна и много дълбока политика като психологически детайлирана критика на съвременното на поета общество. Един критически метод, съчетал реализма и романтизма и пълно изразил в богатството на формите природата на човека, неговата неуловима тъга по друго, различно от текущото човешко съществуване.

Заслужава да се отбележи, че до май 1920 г. Смирненски почти не пише стихотворение изцяло на „сериозна тема“ — любовна или политическа. В цялото му творчество дотогава доминира това смешение на лирични, възвишени настроения и остроумна веселост, едно нехайство към големите поетични традиции, които се принизяват с комично опиянение. Романтичната мечтателност в част от тази лирика е само условна поза. Зад нея стои комично-веселата чувствителност на поета за скръбните драми и конфликти на живота. Затова и тази лирика е и днес значителна. Тя говори много за духовния образ на автора. Тя разкрива веселия и жизнерадостен, ренесансов дух на Смирненски, възпитан в любов към живота още от младини. Тя сочи неговото умение да използва поетически форми — от диалозите до повторението и рефрена, — за да усилва непосредствеността на мисълта и чувството. Затова и тези привидно „несериозни“ произведения на Смирненски са запазили траен живот, четат се и днес с наслада. Наслада от обобщението на едно отминало битие, обобщение, постигнато от това слънчево дете на градската покрайнина.

*

Политическото избистряне на Христо Смирненски започва отрано. Той преживява трагичната Междусъюзническа война като съвременник и като участник в последвалите от тая война събития — с масовото бягство на населението от опожарения Кукуш. Големите народни страдания през Първата световна война се отразиха върху духовното и поетическото развитие на поета. Надарен с изключителна наблюдателност, той усвоява леко всяка критика и всяко живо впечатление, които се раждат всред здравата народна среда. Това обаче, което има особено значение, е рано съзряващото у него класово чувство. Още преди да покаже привързаност към освободителните борби на работническата класа, преди да беше член на Комунистическата партия, Смирненски проявяваше спон-

танната си отзивчивост към съдбата на трудещите се и потиснатите. Светът около него бе наситен с противоречия, с борби. Усещаше се борческото настроение на народните маси и особено на работническата класа. Далечните тръби на Октомврийската революция стигаха до слуха и на нашия поет. Той се бе сблъскал вече с владайските събития (1918). Бе пожелал доброволно да участва в тях, тъй като останалите юнкери от неговия взвод бяха изпратени срещу въстаналите войници, а той можеше да бъде обвинен от другарите си в дезертьорство пред дълга. Една извисена етика го бе накарала да вземе пушката и да тръгне с другите, при все че в толкова хумористични стихове бе осмивал властта на Радо-славов, насилията на Фердинандовия режим. В тридневно скитане от Владая до Радомир Смирненски видя озарените от надежда и жестоко изстрадали войници, прости трудови хора в шинели. Тук още той почувствува, че е оръдие на една повисока, враждебна воля, която го принуждава да ѝ служи.

1919 година бе изпълнена с кървави стълкновения. Разрушението на войната бе възбудило народа. Железничарите направиха най-голямата стачка в историята на стачките у нас. Смирненски се движеше в средата на младежи с комунистически убеждения. И неговото олевяване след напускането на военното училище не можеше да бъде изненада. Динамичните събития изместваха напълно онова, което се бе утвърдило като фалшиво, словесно понятие за дълг пред държавата и „родината“. През 1919 г. поетът е в другарски връзки с комунистите Христо Ясенов и Крум Кюлявков. И когато те започват редактирането на хумористично-сатиричното издание „Червен смях“, Смирненски печата още в първия брой стихотворението си „Везните на морала“. В него подлага на присмех онази „мадама от хайлайфа“, която въпреки лекото си поведение не може да се нарече лека жена, тъй като на везните на морала се поставя и бащиното ѝ богатство.

Сред тъпата многозвучна на престолния ни град
като сребърни звънчета прозвнява твой смях
и приканва, и примамба той към шумен маскарад
многохилядните братя на безпътния ти грях.

Въпреки това разсипване на съблазни, въпреки обилния гроздобер на плътските грехове нея, тази представителна мадама на обществото, никой не може да заклеими. В нозете ѝ са тези, които биха я упрекнали. Какво са те пред нейното богатство:

И затуй в тъпата шумна гордо пак пристъпяш ти,
убедена, че не спадаш къмто леките жени,
убедена, че си тежка, щом като се нареди
бащиното ти богатство на моралните везни. . .

Да, това са везните на морала. Първото си стихотворение, печатано в работнически вестник, Смирненски е написал в духа на своите весели творби, в които химническата поза в същност разголява покривалата на фалшивата легенда на буржоазното общество. Поетът още не зове към революционни битки. Но той изобличава властелините на живота, потъналите в разврат хетери, които балансират своето падение с независимост, която им дава имотното им положение. В тази си творба, както в „Разнокалибрани въздишки в стихове и проза“, Смирненски разбира поезията като морал, като критично въодушевление от съзерцаваната действителност, потресла душата му. Но във „Везните на морала“ нему повече е ясно кого критикува и това личи вече във философско-сатирическата постройка на произведението. Хумористичният намек обобщава едно състояние на света, а не маркира измамноста на един мимолетен текущ факт.

Първото стихотворение, в което прозвуча гласът на революционната лира на поета, е написано за 1 май 1920 г. и е напечатано пак в „Червен смях“. То е така и онасловено „Първи май“. В него се чуват вече твърди революционни призиви. Поетът изпраща първите светкавици срещу кулата на капитализма. Той тегли мисълта и чувството към висините на борческия си ентузиазъм:

Да спрат фабричните комини,
и всеки черен труд да спре,
и туй намръщено море
от морни роби и робини
да озари и приласкай
усмивката на първи май!

У него за пръв път се ражда художествено обобщаване, по-различно от предишните. Той запазва интереса си към истинската действителност, обаче желае да достигне идеално правдоподобие и се отвлъчва от факта и от предишния си комичен модел. Той си служи със символи: вижда пурпурната зора, която вестява смъртта на тягостната нощ. Обръща се към бледоликите си братя — оттук нататък все по-често се среща този толкова поетичен образ на изнемогващия и бунтуващия се пролетариат — и ги зове към огнена разплата. Исква да сложи в силни ръце пламтящия меч на първи май — за победата на утрешния ден, на идеала:

Когато в черните грамади
на рухващия кървав храм
ще изградим, сред дим и плам,
сред трупове и барикади,
с тържествен химн на първи май
очаквания земен рай. . .

Стихотворението е малко отвлечено, революционната борба се съзерцава с известна отдалеченост. Но то тегли към бъдещите форми на обобщаване, когато възприятията на поета ще се наситят с борческа сила и конкретност. Поетът анализира вече за характерните черти на своята бойна лирика. Тя ще бъде гръба, зов. Тя ще бъде меч, замахнат върху врага. Тя ще бъде изблик на многоцветни надежди. Тя ще бъде копнежна песен, изпята от най-нежни струни на нежно любещо сърце. Тя ще пробуди заспали звезди, ще огрее душите с чист, мек блясък, ще озари света и със скръбната усмивка на страданието, и с горещите пламъци на гнева.

Веселият младеж, който носи винаги в джобовете си парчета амбалажна хартия, взети от бащината му сладкарска работилница, за да пише своите стихотворения навсякъде: на улицата, когато върви, в градината, в бозаджийницата, всред шумната тълпа и шумното всекидневие, сега се настройва за нови изживявания, вълнува се от нов поетичен интерес и нова обич. Той още не прекъсва връзките си с „Българан“. Още весело и жизнерадостно осмива сивото човешко всекидневие. Още използва мощното оръжие на хумора за своята морално-изобличителна и критична поезия. Но все повече отдава себе си на увлечението си: участието в работнически акции, в демонстрации, агитиране при избори, спорове с враговете на комунизма, с българската вече белогвардейщина и нейните подвластни шайкаджии. За него партията ставаше духовен дом и родина. И в поезията му се чуваше все по-ясно и с все по-богати боеви нотки партийният призивен глас, станал морал, красота, поетичност.

*

В душата на Смирненски за кратко време се отрази сякаш съвременният му социален свят: с борческите си движения, с конфликтите си, със светлината и нощта, с топлите си човешки извори и с помътнелите си струи, в които е грозотата на човешкото съществуване. С необикновената си артистична надареност и човешката си преданост поетът можа да стъпи на сигурна почва. В гигантската битка, която се водеше за изменението на света, той показа удивителна устоячивост. Действителността заплени мисълта и сърцето му. Той чуваше как дишат ритмично тълпите, как расте техният прилив. Той заживя с борчески видения

каквито не познаваха нито литературата на критическия реализъм, нито модернистичната поезия.

Това, което поразява в творчеството на този 22-годишен поет, е бързата промяна на лирическото обобщаване. Ако преди в хумористичното си творчество поетът не намира идеалното в реалността и изтъква това без особено напрежение на мисълта, като използва само преките си житейски впечатления, то сега поетът борава с идеи. До каква висота на мисълта, единство на поетическото и пророческото достига той още в първите си стихотворения, посветени на революцията: „Първи май“, „Ний“, „Веригите на мисълта“, „Червените ескадрони“ „Утрешния ден“, „Северно сияние“, написани през 1920 г. и поместени всички в „Червен смях“.

Обобщението, както при Ботев, гързува дори в категоричността на отделната фраза:

Ний всички сме деца на майката земя,
но чужда е за нас кърмящата й гръд.

Негли само Ботев, Вазов и Яворов са се издигали до такова категорично предвиждане смисъла на социално прогресивното. У Смирненски се оглежда като в бездънен извор съвременният свят. У него се събират светкавиците на гнева, мисълта и чувствата разширяват кръгозора на всекидневното и проникват в историческите перспективи. Смирненски въведе в поезията си образа на тълпите с тяхното гневно дихание, с динамиката им, с революционния им трепет и с дързостта им. Декор на тяхната революционна раздвиженост са улицата и площадът. Образът на големия, задъхан от злоба капиталистически град допълва, сглобява, обогатява образа на тълпите. Някога Ботев бе писал, че революционно-бунтовната песен ще се понесе от Бяло море до Дунав по румелийски полета. Той възпя героя, който загива на Балкана, и слуша тъжовно проточената песен на жетварката в полето. Смирненски сега се вслушва в стоновите на големия град и в неговия всекидневен трясък. Той долови мощните му, смели и гневни ноти и от тях изтъка симфоничната музика на своята поезия. В нея, в тази поезия, сега се разлюляват тежките основи на робския свят, гърмят железата, увиснали по протегнатите към слънцето ръце, движат се огромни тълпи, начело на които стоят герои. Поетът предсеща последния шурм, долавя победния вик и сам жадува с цялото си сърце да умре в борбата, да бъде винаги в нея. Някогашната хармония между героя и природата е нарушена, защото сега се създават нови образни категории: градът, площадът, барикадата между стените на улицата. Даже чувството за вселенно-безкрайното е асоциирано с образа на тълпите, на многомилionenната революционна маса.

Наистина не си служи с онази космическа образност, която използват руските поети и особено тия от кръга „Кузница“. Но все пак той привлича световния образ на вселената, чрез нейното туптене, движение и мощ внушава представата за мощта на тълпите:

Чрез нашите сърца вселената тупти,
животът се крепи на раменете ни.

Смирненски е модерният човек на едно ново, непознато до него светоусещане. Той е човекът на пролетарската революция, на цивилизацията и техниката, на отвъдните надежди, които отиват от татък настоящето. Още не си служи с научно-техническа терминология, но усеща вулканическата мощ на кипналата битка и често използва образа на Вулкана или образи, взети от царството на Нептун — „океан от огнени вълни“, „океан от стенищи вълни“, — за да изрази така гръмко и внушително възбунените чувства на революционните маси. В стихотворения като „Ний“ е даже своеобразен пантеист, рязко отграничаващ се от традицион-

ния „индивидуалистичен“ пантеизъм на Гьоте и класиците. Той слива своя интимен свят със света на природното, на голямото битие, което е извън него. Но това е социално-историческото битие на пролетарската революционна борба. В него, в това битие има мъдрост, смисъл и грандиозни представи за бъдещето, а не в оная природа, която изживяше само езически възторг и езическо преклонение. Ето как е обобщен образът на тълпите, как е показано единното движение на пролетариата и земята, общността на величавия пулс:

Защото в боен ред сред робската тъма
възбунени вълни издигат се със рев,
защото накупя свещеният ни гнев
и неговият вик стозвучно загърмя:
„И ние сме деца на майката земя!“

Физическият свят, вселената и всемирната творческа душа на колектива, на масата се сливат. Всичко това е послужило за голямото революционно обобщение: „И ние сме деца на майката земя!“.

Огромният и многолик колектив храни вселената, крепи цивилизацията, държи живота на раменете си, поддържа напредъка. Но той е онеправдан, хармонията е нарушена. Кога и как може да се възстанови равновесието, да се сключат в успокоено единство противоположностите. Вярното класово чувство на Смирненски му предсказва пророческото предположение. Той го усеща в тясната си свързаност с комунистите, със „световната душа“ на пролетариата. Той ѝ принадлежи и я възпява с нестихващото желание да я подтикне към победа и удовлетворяване, жаден да постигне сам себе си в борбата.

Нашата поезия познава литературно-исторически обобщения, в които се разкриват хоризонтите на напредъка: „Борба“ на Ботев, „Керванът“, „Не се гаси туй, що не гасне“ на Вазов. Но никой от тези предшественици на Смирненски не е гадаел бъдещето на революционните тълпи, не е виждал и съзерцавал как се ражда техният устрем, не е имал този универсален поглед — в образи-обобщения и символи, — който притежава сега Смирненски, нито пък световно грандиозната ритмика на неговата поезия. В стихотворението „Ний“ поради семантиката на творбата през познатата ни стъпка на ямба се усеща нещо непознато преди: грандиозният ритъм на историята, на вселената, почувствуван как диша и пулсира, как се гневи и се бори като израз на чувствата на пролетарската революционна маса. Независимо от формалната близост на „Ний“ до предишните творби на Смирненски той постига сега една нова ритмика, в която се дочуват стъпките на революцията, усещат се нейните тонове и нейната особена симфоника. Функция на обертона в ритъма на тази грандиозна музика придобива това изповедно „Ний“, въведено девет пъти в стихотворението. И чрез формата на лириката си Смирненски е активен, особено със сливането на личността си с всемира на масата, с преливане на интимните му чувства в колективистичните чувства на пролетариата.

Не всички начални революционни стихотворения на Смирненски са еднакво сполучливи. Той си пробива постепенно път към големите си обобщения, преминавайки през една усложнена символика. Словесният и семантичен инструментариум на символиката се откроява ярко тъкмо в несполучливите му творби. В „Червеният смях“ например:

Сред сенките на вековете,
закърмен с бури и пожар,
смехът ни бодър ярко свети
в сиянието на ханджар.
И, съчетал на всички роби
скръбта и черния хомот,
гърми в свещената си злоба
от своя огнен небосвод.

В това стихотворение се говори пак за угнетените тълпи, за техния колективен смях — и все пак символите са толкова отвлечени, че убиват чувството, отнемат му неговия чист блясък и сила. Те изказват мисълта без онази пластика на образите, която изпълва с красота и богатство произведения като „Ний“, „Червените ескадрони“ или „Северно сияние“.

Но не само в образната система, а и в изживяванията се долавят усилията на поета да изведе своята лирика до високия гребен на революционността. В първите си стихотворения той е повече оптимистично патетичен, като намеква само за трагичността: „Ний“ например. Той е на върха на вулканичното си въодушевление и не съзерцава трагизма на битката. Постепенно лириката му се обогатява. Той не е само слънчево дете на революцията, той носи предчувствието за трагична погибел. Съзерцава тази гибел и в подвига на героя, и в тъмното всекидневие на жертвите на улицата, на нищетата и туберкулозата. Така тъмнината прелива в светлината на неговата лирика и създава многото нюанси в нея.

В творби като „Улицата“ още не се усеща това поетично двуединство. Поетът възсздава с младежко въодушевление грандиозността на революционния напор. Звън на оръжия, огнен пламък и дим покриват небосвода над улицната барикада. Самата улица, която събира тълпите, е прикрила у себе си пламъците на вулкана. Тя диша закана. Тя гърми, тя е пълна с изненади. Тя се преобразува неочаквано и от тихия метеж стига бързо до огнената буря на революцията. Поетът си бе изработил бързо един нов познавателен орган: за познание и разбиране на бунта и революцията. Той вижда не единицата само, а масата, която диша ведно с битието. Естествено в тази лирика на въодушевеното единство с колектива не прозират още личните и интимните преживявания, трагизмът на отделния индивид. В тях властвуват величието и грандиозността.

Ето я улицата в най-поетично облекло.

По нея се усмихват в колесници
престъпници, пигмеи и царе,
а дните в едноцветни върволици
отлитат, като непознати птици,
над нейното нестихващо море.

Това е сякаш поезията на улицата в стария символично-естетичен стил на предишната му лирика. Улицата със скръбните ѝ тайни, с обикновеното ѝ безпокойствие, с контрастите ѝ, извезани през мрежите на едно философско съзерцание в онзи весело-забавен тон, който познаваме от поезията на сътрудника на „Българан“. Тя се открива обаче бързо и с другото си лице — вече различно от онова, което би възприела весело-нехайната личност на бохема или даже на съзерцателя-философ.

Но дебне улицата със закана,
настръхнала подобно огнен змей,
прикрила пламъците на вулкана,
при първи зов на празнична камбана
готова лавата си да разлей.

Колко много метафори — и вече нито една от тях не е в стила на традиционната символистична поезия: „огнен змей“, „пламъци на вулкан“, „празнична камбана“, „лава“, която оприличава на нещо огнено бунтовните тълпи. Това е вече ново виждане, различно от това на предишната поезия, в него се оглежда революцията с огнено лице, със зачестен дъх, с безсмъртно величие:

И гръмнала отвъсде с изненади,
преобразена в своя моштен гнев,
тя гриви огнени от барикади,
развява пред смутените отряди,
и блика крясъци и бурен рев.

До Смирненски никой не бе видял такава улицата. Но в нея няма трагизъм. Смъртта е покой и щастие, сякаш в ново пророчество се сбъдват думите на поета: „и смъртта е там тиха усмивка, и хладен гроб сладка почивка“. Да, интимно-трагичното още отсъства, но затова пък се реализират безкрайното и грандиозното. Улицата живее и диша извън въображението. Тя напомня движението на най-грандиозното от космическите сили: пулса на морето, дишането на небесните съзвездия, пламъците на вулкана. Революционното въодушевление се откриваше все повече като същина на личността на Смирненски. Той ставаше гражданин на земното кълбо, воюваше дръзко срещу неговото несъвършено царство. Младият сътрудник на „Червен смях“ откриваше нов, непознат смисъл за битието на личността: тази радост от революционното опияняване, това грандиозно въодушевление, което не можеше да бъде привычно за обикновени смъртни, а бе присъщо само на героите. Появяваше се в българската поезия съвсем нов поет, различен от веселия юноша Ведбал, с неизмерими видения, с непозната дотогава патетика. Българската лирика вече бе привикнала на приглушените тонове, на песните под сурдинка. Или най-много — на весело-закачливите присмехулни „елегии“, „балади“ и „оли“ за трагичното всекидневие. Изведнъж сега пламъци близват небето, зазвучават силни удари, почти страшни за непривикнало ухо, изведнъж зазвучават приливи и отливи на океански вълни, чува се зачестеното неритмично дишане на световното битие, нажежава се атмосферата, в която могат да дишат само великани.

В „Улицата“ леко и бързо прозвучава съчувствено-милосърдното, интимно човешкото отношение на Смирненски към борците, към децата на революцията. Той обикна една представа за израз на ласката към тях: „те са целунати“: целунати от бурята, целунати от кървавата нощ. Те още нямат индивидуално лице, но поетът ще стигне до него, виждайки ги във въображението си как залязват на студени плочи:

А сред дима и викове победни,
целунати от кървавата нощ,
един до друг деца и старци бледни
угасват върху камъните ледни
с усмивката на малкия Гаврош.

Тези нежни деца и тези зрели старци — Смирненски ще потърси техния психологически образ. И ще го намери в залюлените от чудовищните люлки на барикадата и приспаните в името на революцията обикновени борци-герои.

Онова учудване, което изпитвахме от изключителната широта на въображението на Смирненски, когато говорехме за хумористичната му лирика, се повтаря и тук, и сега, когато проследяваме как е ставала появата на неговите нови откровения. И това учудване е даже по-голямо по степен. Защото все пак има разлика: едно е поетът да бъде артистично подчинен на моментното си впечатление и да използва традиционния реквизит на старата романтично-символистична поезия, да разделил весело кадифените ѝ драперии, и друго е да обхваща световното величие на революцията, да го конкретизира чрез откриване на нови тайни сили на метафората, да обгръща грандиозното, величавото, непостижимото. Едно е да присъствувате в забавно-прозаичната всекидневност и друго е да видите как израстват героите, да изживеете борбата, извезана с нова система от символни образи: бурята, космичните кръгозори, звездите, заслушани в призивно революционния вик:

Щом бурята завий, затъгне, заплющи —
о, в бездните на мрачни кръгозори
звездите спират своя вечен път,
и притаен заслуша се светът:
— това е улицата, улицата днес говори.

Малко е да се каже много пъти повтаряното: че Смирненски въведе нова комунистическа тема в нашата поезия, че е бил близо до революционните настроения у нас и ги е отразявал у себе си. Че в семантиката на лириката му откриваме много движения, светлина, предчувствие за идващото: Че в тая семантика имат особена поетична функция символите: „слънце“, „мълния“, „бура“, „ураган“, „светкавица“, „пожар“, „сияние“. Смирненски е повече от всичко това, тъй като той създаде ново светоусещане, светоусещане, непознато и неотключено от никого до него за поезия. Ако старата класическа и романтична поезия „сътворяваше“ историята на човешкия дух, виждаше борбата на нощта и светлината в него или отваряше интимните извори на живота и пееше за болките и радостите, причинявани от живота на личността, то сега Смирненски сложи точката зад всичко това. Той е далеч и от стария пантеизъм, и от интимните възторзи на романтиката, далече е даже от Ботевите героични превъплъщения, далече е от Вазовите прогресивни блянове и копнежи, от духовно-историческите Яворови самоанализи. Той като пролетарски поет идва с една нова „всемирна“ и творческа душа. Тя заключава в себе си и конкретните жажди и стремежи на българския пролетариат, и великата световна сила на революцията. В нея отеква психиката на пролетариата, опиянен от въодушевлението да руши, да съзижда, устремен към бъдното пространство на новия утрешен ден. Да, в тази си поезия Смирненски не бе само българин, дете на нашата страна, отгледан от стихийните сили на народа ни, а бе и европеец, гражданин на човечеството. Той създаваше класиката и на новата европейска и световна поезия, и то с учудваща лекота и с непостижима мощ. Пред него нямаше образци. Но това бе някакъв всемоутихен дух, който изведнъж смогна да се издигне над ограничеността на познатото, проникна в новото духовно битие и стана лъч, светлина в него. Това личи най-добре в оная негова революционна лирика, която осветлява грандиозните битки по площадите на Берлин и Париж, по стъгите на следвоенна Европа, завладени от пролетариата.

Смирненски намираше класическото единство между съвременността си и поетичната изразност на своята лирика, както споменах, без гигантска работа, без напрежение. Всичко ново, което усвояваше с всяко новонаписано стихотворение, представено в редакцията на „Червен смях“, сякаш идваше от природата му, сякаш се беше вкоренило у него, подготвено от историята и поколението му. Докато всеки голям поет новатор извършва прехода от едно старо към друго ново художествено съзнание — включително представителите на класиката на Запад, — е зрел по-дълго, бил е в непрестанна борба със себе си, за да се изгради и проясни като личност, то Смирненски изведнъж, с близостта си до живота и със своята художествена дарба намира себе си, зашепва магиите на великата си поезия.

Това пролича особено в стихотворенията му, нови по тема и по светоусещане, в които заговори съвсем непозната за миналото художествена истина, стихотворенията, посветени на Русия. На Съветска Русия. На Русия, обгърната от пламъците на революцията. На Русия, унесена от космически полети по бъдещето. На Русия, която се мъчи да разреши своите противоречия и тези на човечеството. В тия творби на Смирненски изпъква също неговата страст да се преобразява, както и в шеговито-хумористичните му творби. Но какво преобразяване става сега с динамичния гений на неговата личност? Той не само усеща характерното от националната психика на руския човек, не само рисува картини, типични за руското битие. Той се вживява в героизма на руската маса, на пролетариата, приема у себе си мечтата на голямата руска земя и я прави свое духовно владение. При това за него мечтата не е бягство от действителността, а почин към

живот, надежда, вселяваща бодрост. Той предзнава гигантските замисли на бъдещето, въплътени в нова Русия, в станалата там революция. Той открива същината на дела, които раздвижват света и го тикат напред в ненаситен и още неизвестен устрем.

При това забележете, че първото стихотворение, което Смирненски написа за Съветска Русия през 1920 г., е посветено на Червената армия: „Червените ескадрони“. То е печатано в бр. 33, г. I от 3 септември 1920 г. на в. „Червен смях“. Въдхновено е от победоносния поход на конницата на Будьони, която през лятото на 1920 г. разгръмява полските интервенти. Неговото съдържание е и конкретно, и символично-обобщително. Касае се не само за настъплението на Червената армия срещу полските панове, а и за настъплението на новия свят срещу стария:

В утрото на светла ера, с факела на нова вера,
идат бодри ескадрони с устрем горд и набег смел. . .

Още в тия начални стихове виждате широките кръгозори на ставащото, на настъпилото с утрото на новата и светла ера, в която прехожда човечеството. Тя е не само мечта, а и действителност. В стиховете пулсира истината за световно-историческото стълкновение, в тях е заключена идеята на 22-годишния младеж, сътрудник на „Червен смях“, за промисъла на историята, повела вече човечеството напред. Такива обобщаващи историческото съдържание стихове би могъл да напише много зрял поет, побрал в себе си много книжна и жизнена, фаустовска мъдрост. Поет, на когото биха поднесли опита си цял един живот и историята. А към редакцията на „Червен смях“ е бързал със своята творба весело усмихнатият и сърдечен младеж, у когото не е оставило никаква следа отвлеченото разсъдъчно мислене. Спонтанният творец, реализаторът на бързи видения, на светкавични открития, който е притежавал вече огромна мъдрост и безусловна интуиция за грандиозното и историческото.

В останалата част от стихотворението е нарисувана богато пластичната картина на битката: изправените на задните си крака коне, устремените стъпки на ескадрона, развеещите буйни гривни над пожънатите през август ниви — все един символ и повик за летеж напред, към бъдещето. Стихотворението не би имало своя световноисторически смисъл и без въстпелението, и без своя край: „Вий слезнете от конете и земята целунете — възцарете вечна обич, вечна правда над света.“

Смирненски виждаше всичко, за което мислеше поетично. Както и да го привличаше символиката, той бе поет и на ситивно пластичното. И картините в „Червените ескадрони“ са забележителни, бих казал, възхитителни като зрелище. Те нямат равни измежду най-хубавото в световната поезия, описала грандиозния полет на една освободителна армия. Смирненски е обичал тая Червена армия, тоя символ на свободата и напредъка не само със сърцето си, а и с всичките си клетки, с целия си познавателен апарат. И акордите на стихотворението му се подежат и стихват като най-съкровено и топло звучене на цялостната и непостижима обич.

„Червените ескадрони“ по своята звучна организираност е едно от чудесата на Смирненски. И сега една изумителна интуиция е проявила своя „скрит разум“. Петнадесет-и шестнадесетстъпните хорейни стихове са изградени изцяло върху звукови повторения на гласки и съгласки. Тези повторения придават особен звук смисъл на стихотворението, сменят се като дублиращи се и подчертаващи пластичните и смислово-семантични образи, музикални образи. Ето как би изглеждало още заглавието в шрифта на комбинация от гласки и съгласки: Ер-ни дро-ни.

А ето и първия куплет:

Ро-ла-ра-ла-ва-ра
ла-одр-дро, ре-орд-от

та-ад иш- ци рѣ-ор-ци
ка-ра-ла-рѣ-ра ир-ра

Цялото стихотворение би могло да се представи по тоя начин. Звуковата структура на следващия куплет изразва изцяло върху повторимостта на два доминиращи звука, при все че има повторителност и на „с“ („сетни сили“), и на „н“ („някой воин поразен“). Тези звукове са „о“ и „р“. Ето как се редуват в строфата:

он-ра-ро
ро-ѣ-р-о-о-ор
ир-он-о-о-оп
ро-ри-ре

Впрочем нека видим как в отделни стихове се чуват тия постоянни звукови обединения на гласки и съгласки. Първият стих от третия куплет е организиран звуково върху:

ве-ни-ви-на-на-ни-ви
И развели буйни гриви над пожънатите ниви.

Първият стих на четвъртия куплет е изграден върху повторения на „т“, „и“, „р“:

та-ѣ-к-к-ек-ка-ра-ѣ-р-ри-ти
Ето татък край върбите скнаха пушкала скрити.

Давам тези образци, за да може да се разбере как и в по-горните примери стиховете са изградени изцяло върху повтарящи се съзвучия. Обикновено стихът се подвежда под една или две комбинации от съзвучни гласки и съгласки и се води от тях до края. А отделният куплет и цялото стихотворение са построени по „схемата“ на такива близки звукови компоненти. Смирненски майсторски използва вариантите форми на алитерацията: еднакво започване: „бронзов блясък“, еднакво завършване: „стомана хладна“, обърнато начало: „кръвав пламък“. Особено леко използва нееднаквите вариации и на несвързани с гласни звукове съгласки и на съгласки, свързани с гласни:

Сви се буря безпощадна, зазвъня стомана хладна

При това ударенията играят особена роля за отсечено отселяне на повтарящите се звукове (бу-бе- буря безпощадна) или за тяхното по-спокойно свързване (тя-то- зазвъня стомана). Понякога комбинацията се нарушава от вмъкната съгласка, като се обогатява така.

Например:

Кратка схватка и наново ескадроните летят.

Тук имаме в същност три „ка“ в първите две думи к/р/а-ка-ка, като вмъкнатото „р“ само усложнява комбинацията. Общият порив на чувствата и буйно понесеният ритъм на хорей са подчертано комбинирани с тези богати съзвучия от гласки и съгласки. Всичко това носи в себе си музиката на въодушевлението, внушението за размах на революционния пристъп на червените конници. Освен смисловата семантика, включена пряко в словото или в образите и метафорите, действа и една друга, музикална семантика, тясно сплетена с първата в общия духовен подем, изразен в стихотворението. Понякога тази друга семантика е относително самостоятелна, но най-често тя направо прелива в първата и придобива едно звучение с нея. Голямо е разнообразието в евфонията и акустиката на гласните звукове. Ето го това чудно „Ах“ в началото на седмия куплет, което изразява емоционалния въздъх на поета. В същото време то служи и като обертон на следващото, непрекъснатото звучене на „с“, което изразява летежа, устрема напред.

Ах, летете вий сред сеч и дъжд от огнени картечи

Седем „е“, зазвучали в е-те-те-ет-еч-не-еч, след обертона на едно ясно открило се „а“ („Ах“), усилващо акустиката и звучността.

Никъде Смирненски не ни е оставил никакво свидетелство как е изграждал стиховете си. Не знаем търсил ли е съзнателно тези звукови ефекти или пък те са му били подвластни спонтанно, по поетична интуиция. Склонни сме да възприемем второто. Поетът успя леко да овладее и да използва всички предходни постижения на българската поезия, целия натрупан опит от Ботев до Лилiev. Неговото развихрено, въодушевено от събитията, от чудото на историята чувство намери леко своя звуково-музикален и словесен израз. И поетът създаде своето многогласово познание на света: и чрез семантиката на словото и метафората-образ, и чрез семантиката на звука-образ. Неговият слух бе изключително находчив на звуково-смислови комбинации. Вътрешното му ухо овладяваше и грабваше света в многогласовата му проява и го превръщаше вече в едно второ звучене — на словото, на формите на стиха. Познатата физическа действителност се реализира и в звука: — гърмът на шрапнелите, грохотът на копитата.

*

Революцията Смирненски вижда като празник. И световната революция, която е очаквана, и Октомврийската, която се осъществява. Той я сравнява ту с утрото, ту с огнените лъчи на слънцето, с празненствата на природата. Тя се асоциира и с човешките празници. Революцията бие и вика като камбана. Тя е тържествен звън и зов. Тя пробужда хората, масите, времето, вселената — всичко, което е трайност в битието. За да изрази грандиозните си впечатления, Смирненски си служи обилно с глаголи. С много глаголи и действия е наситено стихотворението „Червените ескадрони“. Глаголните времена протичат сега, в момента, в настоящето. В стихотворението „Утрешният ден“, в което всеки слаб и угнетен възраства като исполин, бликат глаголи:

И, в страшен пристъп устремен,
с море възбунени души,
лети, гърми, зове, руши...

Това обилие от глаголи е най-вече в творбите, посветени на революцията. Революцията е действие. Извършва се гигантска промяна. Поетът вижда и съзерцава извършването. Неговата богата сетивна възприемчивост го извежда леко до пластични картини. Но тези картини сега са разтворени в действието, понесени са от него, обгърнати са от атмосфера на творчеството. И глаголи, и сегашно времетраене изпълват стихотворенията. Даже там, където прибегва към елиптичното отстраняване на глагола, поетът подразбира действието, чувствава го:

В сърцата ни сребърна лилия,
в ръцете ни кървав ханджар,
напред през върховни усилия
към общата мрачна бастилия,
обгърната в кървав пожар!

В този куплет няма глагол, но има действие, изразено най-подчертано с това „напред“, което противостои на статичността. Изобщо спокойното, привично уравновесеното, статичното Смирненски изгонва от своята поезия. То е враг на неговата поезия, която се вгълбява в действителните сили, проявява тяхната мисъл, тяхната волева устременост и динамичност. В стихотворенията му все нещо става, звучи, призовава към по-нататъшно действие, към задълбочаване и разширяване на активността. Това са повиците и повелите на историята, на масата. Затова и в метафорите му така много се говори за раждане, устрем,

буря, обновяване на света. В „Херолди на новия ден“ поетът вижда как от борбата и идеите на руския народ се начева новото:

От него се раждат трептящи
лъчите на новия ден;
станете, смутени и спящи,
въсток своя зов ни изпраща,
от хищни ята обграден!

С новото откриване на света Смирненски твори и нова поетика — особено в стихотворенията, посветени на революционните борби в Европа и на Октомврийската революция. В тази поетика се преосмислят традиционните символни метафори. В нея основни естетически категории стават героичното и възвишеното — с лека отсянка на велик исторически трагизъм. Динамиката на света се усеща в стихотворната структура, във времетраенето и в глаголно-образната изразност.

Смирненски усвои изкуството да рисува величието на битката и в обобщени образи, и в конкретни, жизнено реалистични картини. В неговата поетика се събират и абстракцията-символ, и конкретната, земната предметност на образа, тъй като едно силно въображение създава философското обобщение на видението и води поета пряко по онези места, където се разгръща грандиозната битка на историята. Тази сложна двудейност на поетиката: символ—понятие и конкретен, земно реалистичен образ се осезава най-ярко в третото стихотворение, посветено на Съветския съюз и написано само два месеца след „Червените ескадрони“. Това е стихотворението „Северно сияние“.

В него с обобщението-мечта за бъдещето — сиянието на Севера, думнало многоцветно над света — Смирненски въвежда и образа на снежните поля, в които не стихва битката. Той говори за сибирските мрачни хижи, за каменния Петроград, за онези, които са оставили бащиния праг и са тръгнали напред, в кървави схватки да водят човечеството към бъдещето. Така самото обобщение с универсализираните идеи за пътя на историята израства от поетичността и конкретната реална правдоподобност на картините. Поетът говори за настръхналият капитал, за онези престъпни сили, които са се обединили срещу руския народ и срещу руския пролетариат: той вижда и трагизма на битката:

А тъй жестока е борбата!
Отде не плъзна хищен враг?
И кой престъпник на земята
не тръгна с кървав нож в ръката
да сее ужаси и мрак?

Налетя с кървави пълчища
настръхналият Капитал,
обърна в дим и пепелища
на Сибир мирните селища,
вериги нови изковал.

В тази двудейност на символно-обобщеното, универсалното и реално-конкретното, картинно-земното се втурват струите на трагичното. Цикълът от стихотворения е многотонален: в него има и болка, и топла скръб по жертвите, и копнеж за победа, космично чувство за величието на ставащото. И ето го това чудно — бих казал спонтанно-философско — съпоставяне на революцията с космоса, с вселената, със слънцето и неговия неуморим ход. Безумец е, който хвърля шепя пръст, та с нея да затъмни слънцето. Безумец е, който хвърля може да спре спящата сила на стихията, на океанските вълни. И идва лиричната изява на възторга:

Да бъде крепка, братя,
десницата ви свята!

Вий първи в тъмнината
запалихте звезда.

Интернационалистичната сила на революцията е добила образ в това северно сияние. То е красота, добродетел, надежда, философско тълкуване на абсолюта и на грядущето:

От руските поля далеч до Атлантика,
през тайнствения лес на Индия безкрайна,
и всъде по света, де пот и горест блика,
трепти с рубинен лъч сияние велико,
открило със любов свещената си тайна.
И неговият лъч е взор на херувим,
и неговият зов е гръм: „Да победим!“

То, това северно сияние, пламти във въображението на поета като видение на световноисторическата битка. То е идеал тъкмо защото е стремеж към постижимо, защото разпалва мечтата и воляте:

Тъпни се легион до братски легиони
и бурното море издига се и тътне:
„Станете вий, деца, вий, робски милиони,
потиснати под златни кървави корони,
угасващи в нощта и в сълзищата смърти!
Станете вий, деца на Лондон, Берлин, Рим,
умира старият свят, ний нов ще сътворим. . .“

Между „Червените ескадрони“ и „Северно сияние“, посветени все на Октомврийската революция, Смирненски продължава да пише весели, злободневни стихотворения. По-голямата част от тях са печатани в „Червен смях“ — даже и весело-хумористичните. Но в тях сега се появяват по-остри, сатирични и политически елементи. Временно „Българан“ и „Кво да е“ са изоставени. От началото на май до края на октомври Смирненски печата изключително в „Червен смях“. Тук излизат освен споменатите „Веригите на мисълта“, „Червените ескадрони“, „Северно сияние“, но и някои хумористични стихотворения, насочени като сатира главно срещу Стамболийски. Едва в края на октомври Смирненски, с псевдоним Ведбал, се появява отново в „Българан“ с „Вазовият юбилей“ и в началото на ноември в „Кво да е“ със „Злободневката“. Неговото сътрудничество на тия вестници зачестява, но и тук се долавя по-подчертана политическа насока. Весело-бохемската поезия се подменя от политическа лирика. Очевидно става и нещо друго — Смирненски е нов фермент в тия две издания, несвързани с комунистическата партия. В неговите стихотворения изплуват повече политически имена. Те са оценка на политическите събития. И във весело-шеговитите творби намира огромната обич към Съветска Русия и вярата в очистителната мисия на революцията. Той се бори за защита на Съветска Русия и като редактор. Брат му Антон Измирилев разказва за редакторското му участие в „Българан“:

„Поради неразположение Христо не е могъл да вземе участие в редактирането на бр. 16 от г. VI (1921) на „Българан“. Един карикатурист (белогвардеец) използва отсъствието му и успява да прокара карикатура, насочена срещу болшевиките. Уведомен за тази гадна карикатура, която представляваше болшевиките като людоеди, Христо въпреки протестите на майка ми стана от леглото и отиде в редакцията на „Българан“. Оказа се, че списанието е набрано, свързано, карикатурата заема цялата първа страница. Броят е поставен на машината за отпечатване. Няма време да се клишира нова карикатура. Тогава Христо оставя карикатурата, но ѝ поставя свой текст: „Болшевиките във фантазията на контрареволюционерите.“¹

¹Христо Смирненски, Никола Вапцаров в спомените на съвременниците си, Българин, 1966, София.

Необходимо е много въображение, за да си представим цялото духовно напрежение у младия поет сега. Неговите часове са строго разпределени: сутрин пише своите пламенни стихове, след това се мърка тук-там из редакциите, после се отбива в клуба или отива в „ателието“ на Крум Кюлявков, където се събират съмишленици на „Червен смях“. Или пък се носи из улиците на София под ръка с някой другар по някаква поръчка, смеят се весело двамата на някаква токущо скроена шега — от тия шеги не се отказва до края на живота си, — а в дълбините на мисълта му се заражда звученето на нови революционни строфи. Това, че е студент по право в Софийския университет в тези напрегнати творчески дни, е почти забравено. Смирненски противостои на официалния свят: поканен да бъде изпратен като представител на официалната българска преса във Виена, отказва; в Америка — също отказва. Избягва понякога и от предишната си леговата бохемска безгрижност, избягва от задълженията към себе си, опиянен от свръхземните, от титаничните космични звуци на революцията, опиянен от страстта си да воюва — с черносотниците у нас, с политическите гешефтери, с всички ония тъпи журналисти, които покорно изпълняват волята на господарите си. Той пише в това опиянение бързо стихотворенията си, огрени от пламъците на революцията, създава неусетно нова поезика, непозната дотогава освен в творбите на българските писатели, но и в параграфите на литературните критици. Даже в своите интимни човешки чувства той е като новооглашен в революцията. Посвещава на Пенка Генчева-Задумич, съученичка на неговата сестра Надя Измирлиева, с която е дружил и с която е имал ранни интимни чувства, „Червените ескадрони“, а след това и стихотворението си „През бурята“. За него и любовта — както за Ботев — трябва да е съзвучна с идеала и да се поднесе пред прага на революцията, да бъде хубав мит от нейните фантастични възможности. Топлото чувство на жертвеност се е събирало в сърцето на поета, който е поглеждал и в весело, и шеговито хубавите жени и е преживявал във въображението си безкрайните им възможни приключения. А какви бяха изповедните, интимни мотиви на лириката му.

(Следва)